

Atlas filosofie vědy

Karel Pstružina

Úvodem

Filosofie vědy je dávnou filosofickou disciplínou. Vědosloví již v dávných dobách patřilo mezi tradiční součásti logiky. Filosofie vědy prodělala, zejména v druhé polovině XX. století, velmi dynamický vývoj a proto je nesnadné soustředit se na detailní popis všech problémů, které byly a jsou v jejím rámci řešeny. Podobně dopadneme, pokusíme-li se o vnitřní členění filosofie vědy z hlediska šíře jejich soudobých okruhů, do nichž je soustředěná. Uvedme alespoň některá možná pojetí, která výše uvedené teze mohou dokumentovat.

Jedno z možných členění filosofie vědy může být takovéto. Filosofie vědy v sobě soustřeďuje:

- adekvátnost a limity vědeckého obrazu světa. V tom je zahrnuta historie utváření vědeckého obrazu světa a odlišnosti přístupu, které byly realizovány při jeho utváření, jakož i problematika vědeckého poznání a jeho limity;
- analýza jednotlivých vědeckých teorií, tzn. zhodnocení jednotlivých teorií, závislost zhodnocení na kritériích, zejména na kritériu vývoje vědeckých teorií;
- vědecké aktivity, což znamená především rozbor metod, zejména explanace, a dále experimentální zjištění a potvrzení vědeckých teorií.

Jiným přístupem k diferencí v rámci filosofie vědy může být přístup založený na předmětu zkoumání. Z tohoto hlediska filosofie vědy zkoumá:

- strukturu vědy a vědeckého myšlení, vztahy vědeckých teorií a vztahy jednotlivých věd;
- explanativní, prediktivní (apod.) postupy ve vědě, případně jsou tyto postupy zkoumány jako funkce vědy;
- terminologickou a pojmovou stránku vědeckého jazyka, zásady výstavby vědeckého jazyka, např. definice, formalizaci, symbolismus, významuplnost;
- předpoklady, postuláty, principy, normy a cíle vědy (např. v tom smyslu, že se snaží stanovit nutné předpoklady vědy, přijmeme-li, že věda je pravdivým poznáním);
- inferenční vztahy ve vědě, vztah teoretické a zkušenostní části vědecké teorie, induktivní a deduktivní postupy apod.;

- do filosofie vědy lze také zahrnout vytváření obecných hypotéz, syntetického obrazu některých oblastí skutečnosti, případně celého světa (např. o povaze vesmíru, o vlastnostech času a prostoru), ovšem na základě výsledků vědeckého poznání. V této své části filosofie vědy stojí spíše na hranicích vědy než nad vědou.

W. Callebaut, který, v rámci svého výzkumného projektu na téma jaké jsou podoby současné filosofie vědy, vedl rozhovory s 25 protagonisty pracujícími ve filosofii vědy, dospěl k názoru následujícího větvení filosofie vědy:

- pozitivistická a historizující tradice a z ní vyvozené nové rysy a přístupy;
- přístup založený na nástrojích vědeckého zkoumání, v němž jsou zkoumány především metody a zvláštní pozornost je věnována kreativě při vědeckých objevech;
- filosofie vědy zabývající se specifickými metodologickými přístupy jednotlivých věd. Jde zejména o filosofii fyziky, matematiky, biologie a společenských věd. Velmi masivní přístupe se v současnosti projevuje v oblasti filosofie biologie;
- evoluční epistemologie je dalším přístupem uplatňovaným ve filosofii vědy;
- kognitivní přístup k vědě, v němž jsou zužitkovány poznatky kognitivní vědy, ale také poznatky z obecné teorie genetiky a z kultury;
- přístup zdůrazňující postavení vědy v rámci kultury, v němž se traktují etické a výchovné důsledky vědecké práce, jakož i prognózy dalšího postavení vědy v rámci kultury.

Vedle těchto přístupů existuje mnoho dalších, které jsou v soudobé filosofii vědy velmi živé, jako jsou např. sociologický přístup, nebo DAI (Distributed Artificial Intelligence), Lab (analýza dělby práce vědeckých týmů), atd. Rovněž tyto větve filosofie vědy jsou legitimní.

Sociologický přístup zjišťuje nejvhodnější podmínky, za nichž dochází k postupu vědeckého zkoumání. Zaměřuje se na velikost vědeckých týmů, množství vědeckých časopisů, měření úspěšnosti vědecké teorie citačními metodami, atd.

Distributed Artificial Intelligence - přístup uplatňovaný ve vědě se snaží zmapovat nemalou pomoc, kterou získala věda anagažováním tzv. computer networks do bezprostřední vědecké práce, s jejich možným využitím pro výměnu informací a také pro organizování síťového dialogu, z něhož mohou, podobně sókratovskému dialogu, povstat nové a vědě prospěšné ideje.

Pod Lab. přístupem se skrývá detailní analýza dělby práce vědeckých týmů pracujících na společném díle v laboratořích, organizace práce, analýza typů vědeckých osobností, které mohou vytvářet optimální podmínky pro vědeckou práci, a podobně.

Všechny tyto, i další možné oblasti mohou být z hlediska postupu vědeckého poznání neobyčejně prospěšné. Filosofický přístup však zahrnuje mnohem více. Především jde o pradávnou touhu filosofů nalézt relevantní metodu, která by se vyznačovala univerzalitou, nebo alespoň tu, která odlišuje efektivní metody pro jednotlivé světy, na které jsou vědy zaměřené. Tyto snahy vychází z úvahy, že všechny pravdivé vědomosti o světě, nebo o

světech plynou z vědeckého poznání. To se týká nejen všech vrstev přírodní skutečnosti, ale i nás samotných.

Mimo to se filosofie vědy snaží analýzou vědy vyjádřit i to, jak jsme zde ve světě, jaké je postavení člověka vůči vědě i vůči dějinám. Vědecké poznání, i když není jediným možným přístupem k vědě, představuje rozhodně takovou složku poznání, kterou je nutné se, v souvislosti s kognitivní vědou, zabývat.

Filosofie vědy se především zabývá vědou jako **systémem výpovědí o světě**, které jsou dosahovány specifickými **metodami**. Snaha založit filosofii vědy na analýze vědeckých postupů, ale zároveň i našeho vztahu ke světu založeném na kategorii pravdy, zakládá i transcendentní dimenze lidskosti zprostředkované vědou.

Věda je nejen specifickým poznáním světa, ale zároveň i **organizuje naši mysl (zkušenost)**, především v kategoriální rovině.

Zvláštní pozornost pak zasluhuje problém kreativity, bez něhož si ve vědecké oblasti nelze představit dosahování pravdy. Ve vědě, právě tak jako v každodennosti, se pravda objevuje vzácně. Je kořením úmorné, podle pravidel vědeckých metod vedené práce plné tápání a nejistot. Vědec je, tváří v tvář pravdě, mnohdy dokonce nucen odhodit i celoživotní směřování, názor. Taková může být síla pravdy. Mnohdy z neuchopitelnosti pravdy může plynout pocit **marnosti**, který duševní práci provází. Rovněž výsledek vědecké práce, ať již ve formě faktu, zákona, nebo teorie, je vždy velmi vágní. Mnohdy je o něm přesvědčen jen samotný vědec. Zbývající členové vědeckého společenství musí být k němu dovedeni skrze své odmítavé postoje. A to je druhá část vědcovy práce, stejně úmorná a stejně plodící pocit marnosti. Přijmout byt' jen jeden vědecký fakt nezapadající do dosavadního schématu poznatků neznamena totiž jen pouhou akceptaci, ale změnu celého systému poznatků, jejich vzájemných vazeb, explanace, teorie, a v neposlední řadě **přebudování** vlastního názoru na svět a tím změnu badatelovy osobnosti. Dosáhnout toho je obtížné i u samotného objevitele vědeckého faktu, natož pak u ostatních členů vědeckého společenství. Jednou přijatá **pravda je nepodajná**, nelze ji jen tak lehce pozměnit nebo odmítnout, stává se vnitřní a integrující součástí života každého vědce. Pravda promlouvá a vystupuje napovrch skrze vědce, **cizopasí** na jeho životě.

[Atlas filosofie vědy – Webový rozcestník](#)